

บทความวิชาการ (Academic Article)

พัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทย Development of the Ramakien in Thailand

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ^{1*}Natawut Klaisuwan^{1*}

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า เรื่องรามเกียรติ์มีพัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไป แบ่งออกได้ 4 ระยะ คือ 1) ระยะวรรณกรรมมุขปาฐะ (ก่อนสุโขทัย - ยุคอยุธยาตอนต้น) มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่น หรือแสดงออกในภาพประติมากรรมตามโบราณสถานสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธี 2) ระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ (สุโขทัย - ยุคอยุธยาตอนปลาย) ในสมัยสุโขทัยพัฒนาจากชาดก เป็นเรื่องพรหมจักรของล้านนา และพระลักพระลามของอีสาน ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลาง พัฒนาเป็นวรรณกรรมนิราศ มีโครงเรื่องชัดเจน มีตัวละครดำเนินบทบาท จากนั้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้พัฒนาเป็นวรรณกรรมบทละครสำหรับเล่นโน้�น พากย์หนัง และแสดงละครใน 3) ระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายนอกเหนือจากการแสดง (อยุธยาตอนปลาย - รัตนโกสินทร์) โดยสมัยอยุธยาตอนปลาย กวีแต่งรามเกียรติ์เพื่อใช้ในการสั่งสอน ในสมัยกรุงธนบุรี กวีแต่งรามเกียรติ์เพื่อเป็นข้อคิดเตือนใจผู้ปกครองบ้านเมือง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กวีแต่งรามเกียรติ์เพื่อแสดงจุดมุ่งหมายทางการเมือง และยกพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 4) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมการ์ตูนและภาพยนตร์แอนิเมชัน เป็นการพัฒนาในยุคปัจจุบัน โดยมีการนำเค้าโครงเรื่องรามเกียรติ์มาผลิตเป็นหนังสือการ์ตูนหรือภาพยนตร์ รวมถึงดัดแปลงเป็นนิยายวาย นอกจากนี้วงการเพลงร่วมสมัยก็นำตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ไปเป็นส่วนหนึ่งของการเล่าเรื่อง

คำสำคัญ: พัฒนาการ รามเกียรติ์ ประเทศไทย

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

Thai Language Program Faculty of Humanities Mahamakut Buddhist University

*Corresponding Author E-mail: natawut.kla@mbu.ac.th

(Received: 26 August 2024; Revised: 15 November 2024; Accepted: 18 June 2025)

Abstract

The objective of this academic article is to study the development of the Ramakien in Thailand. The findings indicate that the Ramakien has undergone a gradual evolution, which can be divided into four distinct stages: 1. The Oral Literary Period (Before Sukhothai to Early Ayutthaya): During this stage, the story was primarily transmitted orally and was seen as a local tale. It was expressed through sculptures at significant historical sites and played an important role in royal ceremonies. 2. The Written Literary Period (From Sukhothai to Late Ayutthaya): In the Sukhothai period, the narrative evolved from Jataka literature into the Brahmachakra story from Lanna and Phra Lak Phra Lam from Isan. As it progressed into the middle Ayutthaya period, the story transitioned into Niras literature, featuring a clearer storyline and well-defined characters. By the late Ayutthaya period, it had further developed into a literary script used in pantomimes known as Khon, along with dubbing and theatrical performances. 3. The Purposeful Written Literary Period (Late Ayutthaya to Rattanakosin): In the late Ayutthaya period, poets began composing the Ramakien for educational purposes. During the Thonburi period, they composed it to remind the rulers of their responsibilities. In the Rattanakosin period, poets crafted stories that expressed political aims and honored the monarchy. 4. Contemporary Development: In the present era, the Ramakien has been adapted into various forms, including comic books and animated films. The plot has inspired adaptations in genres such as Yaoi, and elements from the Ramakien have also been incorporated into contemporary music, enhancing storytelling in the modern music industry.

Keywords: development, Ramakien, Thailand

บทนำ

รามเกียรติ์จัดเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของไทย คนไทยทุกเพศทุกวัยต่างรู้จักวรรณคดีเรื่องนี้เป็นอย่างดี ความนิยมในเรื่องรามเกียรติ์ของคนไทย สะท้อนให้เห็นจากการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังปรากฏว่า สำนวนไทยหลายสำนวนได้นำเค้าเรื่องรามเกียรติ์เข้าไปเกี่ยวข้องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทย เช่น กุมภกรรณทนต์น้ำ ที่มีความหมายว่า กีดขวางนอนขวาง ขวางกั้น ทำตนเป็นอุปสรรคแก่ผู้อื่น (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2553, น. 21) หรือสำนวนว่า ลูกทรพี ที่หมายความว่า ลูกชายที่โหดร้าย มีใจชั่วช้า ฆ่าได้แม้กระทั่งพ่อแม่โดยไม่เกรงกลัวบาป (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2553, น. 66)

ด้วยเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน และให้ข้อคิดสอนใจหลายประการ จึงทำให้วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ได้รับการบรรจุให้เป็นวรรณคดีในหนังสือแบบเรียนภาษาไทย ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา นอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษา นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย หรือนักศึกษาสาขาวิชาการสอนภาษาไทย ยังต้องเรียนเรื่องรามเกียรติ์ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี จึงเห็นได้ว่ารามเกียรติ์เป็นส่วนหนึ่งในวิถีแห่งชีวิตและวิถีแห่งการศึกษาของคนไทย

แม้ว่าเรื่องรามเกียรติ์จะเป็นส่วนหนึ่งในวิถีแห่งชีวิตและวิถีแห่งการศึกษาของคนไทย แต่รามเกียรติ์กลับไม่ใช่วรรณคดีไทยโดยแท้ แต่เป็นวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีอินเดีย คือ รามายณะ ซึ่งได้แพร่กระจายจากอินเดียเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วเข้าสู่ประเทศไทย จนกลายเป็นรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ทั้งฉบับราชสำนัก และฉบับท้องถิ่น (рінฤทัย สัจจพันธุ์, 2566, น. 44) ทั้งนี้เมื่อมองเรื่องรามเกียรติ์ตามวิถีทางแห่งพัฒนาการ จะเห็นได้ว่ากว่ารามเกียรติ์จะมีฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น รามเกียรติ์มีพัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งประเด็นด้านพัฒนาการเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษา เพราะนอกจากจะช่วยให้เห็นพัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์อย่างชัดเจนแล้ว ยังช่วยสร้างความเข้าใจเนื้อหาของรามเกียรติ์ได้ดียิ่งขึ้น

พัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทย

ตามเอกสารและหลักฐานที่ปรากฏ เช่น จารึก และโบราณวัตถุต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาตัวบทเรื่องรามเกียรติ์ในสมัยต่าง ๆ คือ รามเกียรติ์ในสมัยสุโขทัย รามเกียรติ์ในสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ในสมัยธนบุรี และรามเกียรติ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ว่า กว่าจะเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รามเกียรติ์มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน

และยังคงมีพัฒนาการต่อเนื่องในปัจจุบัน ทั้งนี้จากผลการศึกษา สามารถแบ่งช่วงระยะแห่งพัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ได้ 4 ช่วงใหญ่ ๆ คือ 1) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมมุขปาฐะ 2) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ 3) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายนอกเหนือจากการแสดง และ 4) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมการ์ตูนและภาพยนตร์ แอนิเมชัน รายละเอียด ดังนี้

1. พัฒนาการในระยะวรรณกรรมมุขปาฐะ

รามเกียรติ์ในระยะวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นเรื่องเล่าที่เล่าสู่กันฟังตามท้องถื่น ตลอดจนถ่ายทอดเป็นจิตรกรรมฝาผนังตามโบราณสถาน พัฒนาการในระยะนี้อยู่ในช่วงสมัยก่อนสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ดังจะเห็นได้ว่าผู้คนตามแคว้นต่าง ๆ ของไทยรู้จักเรื่องรามเกียรติ์แล้ว เช่น คนไทยบริเวณปราสาทหินพิมาย เพราะปรากฏหลักฐานจากภาพสลักนูนต่ำ เล่าเรื่องรามเกียรติ์ตอนต่าง ๆ ดังที่ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2544, น. 25 - 26) กล่าวไว้ ดังนี้

- 1) พระรามสังหารรากษสชื่อ วิราธะ (พิราบ) ในป่าทันทกะ โดยใช้พระบาทเหยียบให้จมลงดิน ทำให้วิราธะหลุดพ้นจากคำสาปของท้าวฤเวศผู้เป็นเจ้านายเดิม
- 2) พระราม นางสีดา และพระลักษณ์ ปราบายักษ์ชื่อพระ ทุษณะ และตรีศิรีส (ตรีเศียร) ต่อหน้านางศูรปนขา (นางสำมะนกขา)
- 3) พระรามกับพระลักษณ์ประทับในท่ามกลางกองทัพวานรเมืองกษิกินธา (ขีดจีน) ก่อนยกทัพไปตีลังกา
- 4) การสร้างสะพานเพื่อข้ามมหาสมุทรไปยังลังกา
- 5) พระรามกับพระลักษณ์ถูกมัดด้วยนาครที่เกิดจากศรนาคราศะของอินทรชิต

ภาพ 1 ภาพสลักนูนต่ำที่ปราสาทหินพิมาย เล่าเรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามกับพระลักษณ์ ถูกมัดด้วยนาครที่เกิดจากศรนาคราศะของอินทรชิต

ที่มา <http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/phimai/index.php/th>

นอกจากนี้ที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ก็ปรากฏภาพสลักนูนต่ำเล่าเรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน ดังที่ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2544, น. 26) กล่าวไว้ ดังนี้

- 1) พระราม นางสีดา พระลักษณ์ เดินป่าเพื่อบำเพ็ญพรต
- 2) วิราธะลักพาตัวนางสีดา
- 3) การต่อสู้กันระหว่างวิราธะกับพระรามและพระลักษณ์
- 4) ทศกัณฐ์ลักพาตัวนางสีดา
- 5) พระราม พระลักษณ์ ประทับท่ามกลางวานรแห่งนครกษิกิน (ขีดขิน)
- 6) พระราม พระลักษณ์ ถูกมัดด้วยพญานาคที่เกิดจากศรนาคปาสะของอินทรชิต
- 7) นางสีดาประทับบุษบกมายังสนามรบ เพื่อดูพระราม พระลักษณ์ ที่ถูกศร

นาคบาสะของอินทรชิต

- 8) กุมภกรณรบกับกองทัพวานร

ในสมัยสุโขทัยเรื่องรามเกียรติ์เป็นที่รู้จักของคนสมัยนี้เช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าเจ้านายเชื้อสายพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และเจ้านายเชื้อสายพ่อขุนศรีนาวนำถม ได้นำชื่อของพระรามตัวละครเอกในเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นส่วนหนึ่งของพระนาม เช่น พ่อขุนรามคำแหง ไอรสพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระยาราม ไอรสพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไท) พระยาคำแหงพระราม ไอรสพ่อขุนศรีนาวนำถม เป็นต้น

นอกจากนี้วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น ยังได้นำตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ไปกล่าวถึง ดังนี้

1) **จารึกวัดศรีชุม** กล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ว่า คือ พระราม หรือพระนารายณ์อวตารลงมาเกิด ดังนี้ *ตนพระมหาสามี ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ป เป็นเจ้าคือตนพระราม พระนารายณ์เทพยบุตร* (กรมศิลปากร, 2526, น. 13)

2) **จารึกวัดเขากบ** กล่าวถึงเมืองของพระราม ชื่ออโยธยาศรีรามเทพนคร (ลพบุรี) ดังนี้ *อโยธยาศรีรามเทพนคร ที่สอรพิรุณาส ตรงบาดาล* (กรมศิลปากร, 2526, น. 188)

3) **จารึกปูชนจิตขุนจอต** กล่าวถึงตัวละครในรามเกียรติ์ คือ ปรสูราม (รามสูร) พระราม พระลักษณ์ นางสีดา ในฐานะสักขีพยานของการทำสัตย์สาบานระหว่างพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไท) กับพญาคำตัน เจ้าผู้ครองนครน่าน ความเป็น *รามปรสู รามลักษ์ พระคักดี (พระคักดี หมายถึง นางสีดา)* (กรมศิลปากร, 2526, น. 124)

4) **จารึกวัดสองคบ 1** กล่าวถึงการบูชาพระบรมธาตุในนครของพระรามว่า *อ้ายเจ้ายี่กะอีล้ง อามน้อย อามเสน หมู่เพชค์กัณฑ์เท่านี้แล ซ้อ้ายผ้าขาวผู้หนึ่ง ท่านให้บำเรอแด่พระศรีรัตนธาตุ แห่งนครพระรามโสด* (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2564)

5) **ลิลิตโองการแข่งน้ำ** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ความตอนหนึ่งกล่าวถึงทศกัณฐ์ พระราม พระลักษณ์ ในฐานะสักขีพยานในพระราชพิธีตักน้ำพิพัฒน์สัตยา ความว่า *สิบหน้าเจ้าอสูรช่วยดู พระราม พระลักษณ์ชวักอ* (กรมศิลปากร, 2540, น. 9)

6) **โคลงนิราศทริภุญชัย** สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น ความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระรามพลัดพรากจากนางสีดา แต่พระรามก็สามารถตามหานางสีดาจนพบด้วยความช่วยเหลือของหนุมาน ดังความว่า *รามานิราศร้าง สีดา เดียวแม่ พระก็เอานางพงา แผ่นผ้ายยังรู้ล้าบุณตา ตูเจต เดียวเอย ลีกล้วยนยังได้ล้าย เพื่อผู้หนุมาน* (ประเสริฐ ณ นคร, 2547, น. 177)

7) **โคลงยวนพ่าย** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า เปรียบได้กับพระราม ดังนี้ *พระฤทธิพางพระราม รอนราฟ ไสรัย* (กรมศิลปากร, 2540, น. 341)

8) **มหากาติคำหลวง** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ความตอนหนึ่ง กล่าวถึงแสนยานุภาพกองทัพของพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่า สามารถปราบยักษ์ที่มีฤทธานุภาพมหาศาล เช่น กุมภกรรณกับพญาขรได้ ดังความว่า *อาจปล้ำเอาลาก ปราบกุมภกรรฐ์ปรนขุนขร* (กรมศิลปากร, 2540, น. 433)

9) **โคลงกำสรวล** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *รามาริราชใช้พานร โถกนสมุทรวายาม ย่านฟ้า จองถนนเปล่งศิลป์คร ผลาญราฟ* (กรมศิลปากร, 2545ก, น. 538)

10) **โคลงทวาทศมาส** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น พระนิพนธ์พระยาวราช เนื้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *ปางบุตรนครเรศไต้ ทศรถ จากสีดาเดียวลี ลาคแล้ว* (กรมศิลปากร, 2545ก, น. 687)

จากการสืบค้นต้นฉบับ ไม่พบต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น จึงสันนิษฐานได้ว่า รามเกียรติ์ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้นอยู่ในฐานะของเรื่องเล่าหรือวรรณกรรมมุขปาฐะ ยังไม่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ประจำราชสำนัก เหตุที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะผู้ปกครองในยุคนั้น ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากรามเกียรติ์เพื่อสนับสนุนการปกครอง เพราะจะเห็นได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงใช้แนวคิดพุทธศาสนาเป็นรากฐานในการปกครองเพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมสุโขทัย สำหรับพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ก็ทรงใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาปกครองบ้านเมืองเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าทรงใช้แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์คฤติเรื่องพระจักรพรรดิราช คติเรื่องรอยพระพุทธรูป และความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เป็นแนวทางในการปกครองสุโขทัย

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยสุโขทัยอาจมีความนิยมวรรณคดีชาดกมากกว่าเรื่องรามเกียรติ์ เพราะปรากฏหลักฐานภาพวาดลายเส้นเล่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ ที่เรียกว่าชาดก (อนันต์ ชูโชติ, นาริรัตน์ ปรีชาพิชคุปต์ และธาดา สังข์ทอง, 2561, น. 36) ความนิยมวรรณคดีชาดกของคนสุโขทัย อาจทำให้เรื่องรามเกียรติ์พัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่อยู่ในรูปแบบของวรรณกรรมชาดก ซึ่งต่อมาได้แพร่กระจายไปยังภาคเหนือและภาคอีสาน กลายเป็นเรื่องพรหมจักรของภาคเหนือ และเรื่องพระลักพระลามของภาคอีสาน

กลวิธีในการปรับเปลี่ยนเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นวรรณคดีชาดก เช่น เรื่องพรหมจักร และเรื่องพระลักพระลามนั้น เป็นไปตามที่ศิราพร ฐิตะฐาน (2533, น. 55-56) กล่าวไว้ คือ แต่งให้เป็นรูปแบบเดียวกับนิทานชาดก โดยขึ้นต้นด้วยปัจจุบันวัตถุเพื่อทำความย้อนไปในสมัยพุทธกาล และกล่าวถึงเหตุที่นำนิทานมาแสดงพระธรรมเทศนา ตอนจบก็ลงท้ายด้วยประชุมชาดกที่บอกว่า ตัวละครตัวใดกลับชาติมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน

ในสมัยอยุธยาตอนต้น ยังไม่พบต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาตอนต้น ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์จากรามเกียรติ์เป็นรากฐานในการปกครองบ้านเมือง ดังจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงนำแนวคิดเทวราชาของเขมร มาเป็นรากฐานในการปกครองกรุงศรีอยุธยา ดังหลักฐานจากลิลิตโองการแช่งน้ำ แล้วพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์สืบมา ก็ดำเนินการปกครองกรุงศรีอยุธยาตามแนวทางที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงวางไว้

ครั้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยังไม่ปรากฏการนำเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นส่วนหนึ่งในการปกครอง เพราะพระองค์ทรงนำแนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองกรุงศรีอยุธยา และได้ทรงประชุมพระสงฆ์ ตลอดจนนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้ช่วยกันแต่งมหาชาติคำหลวง

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แม้ว่าจะมีการจัดพระราชนิพนธ์อินทราภิเษกซึ่งในพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ข้าราชการสำนักจะต้องแต่งกายเป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทร์ พาลี สุครีพ และมหาชมพู ทั้งยังมีการเล่นชกนาคศึกดำบรรพ์ แต่กลับไม่พบต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าการเล่นศึกดำบรรพ์อาจพัฒนาเป็นรามเกียรติ์ฉบับที่เป็นตัวละครในสมัยต่อมา

นอกจากจะมีการเล่าเรื่องรามเกียรติ์ในราชสำนักแล้ว ยังมีการเล่าเรื่องรามเกียรติ์ในท้องถิ่น เช่น จังหวัดลพบุรี ซึ่งหวน พินทุพันธ์ (2559, น. 378-391) ได้เล่าไว้ ดังนี้

1) นิทานเรื่องกำเนิดเมืองลพบุรี เล่ากันว่าหลังจากพระรามทำสงครามชนะทศกัณฐ์แล้ว พระรามจึงปูนบำเหน็จให้หนุมาน โดยทรงแปลงศรแล้วให้หนุมานเหาะตามลูกศรไป หากลูกศรไปตกยังที่ใดก็ให้หนุมานครองเมืองยังที่นั่น ลูกศรของพระรามไปตกยังท้องทะเลด้วยอำนาจของลูกศรจึงทำให้ทะเลแห้งเหือด และดินสูกกลายเป็นสีขาว หนุมานเห็นว่าพื้นที่ตรงนั้นยังไม่ราบเรียบ จึงเนรมิตกายให้ใหญ่โต แล้วใช้หางกวาดดินกับหินรวมไว้เป็นกอง ๆ จนกลายเป็นภูเขา ทำให้เมืองลพบุรีมีภูเขาหลายลูก เมื่อหนุมานปรับพื้นที่จนราบเรียบแล้ว จึงสั่งให้ไพร่พลลงช่วยกันสร้างเมือง และได้ประทานชื่อจากพระรามว่าเมืองลพบุรี ทั้งนี้บางตำนานยังเล่าอีกว่าพระรามประทานชื่อว่าเมืองนพบุรี เพราะแปลงศรไปตัดภูเขาเก้ายอด กาลต่อมาชื่อเพี้ยนเป็นลพบุรี สำหรับบริเวณที่ลูกศรตกนั้น คือ ตำบลทะเลชุบศรในพื้นที่อำเภอเมืองลพบุรี ซึ่งดินในบริเวณนี้และบริเวณใกล้เคียงจะเป็นสีขาว เรียกว่า ดินสอพอง

2) นิทานเรื่องเขาวงพระจันทร์ เป็นนิทานที่คนรุ่นเก่าในจังหวัดลพบุรี เล่าให้ลูกหลานฟัง เพื่อให้เกิดความกลัวว่าจะถูกยักษ์จับกิน หากขึ้นไปเล่นซุกซนบนเขา เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าท้าวกกขนากเป็นยักษ์ที่มีอิทธิฤทธิ์มาก และได้รับพรจากสวรรค์ให้มีอายุยืนยาว ท้าวกกขนากเป็นยักษ์ตนสุดท้ายที่ได้ต่อสู้กับพระราม ในการต่อสู้ครั้งนั้น พระรามใช้คันศรที่ทำด้วยเขากะต่าย สายศรทำด้วยหนวดเต่า และลูกศรทำด้วยต้นกกที่สอได้ด้วยหญ้าปล้อง แผลงไปปักอกท้าวกกขนาก ทั้งนี้ร่างของท้าวกกขนากได้ปลิวไปตามแรงลม จนไปตกยังภูเขาเมืองลพบุรี แต่ท้าวกกขนากยังไม่ตาย พระรามจึงสาปให้ลูกศรปักอกท้าวกกขนาก และตรึงไว้กับภูเขาไปจนกว่าพระศรีอารีย

จะมาตรัสรู้ ท้าวกชนกามีธิดานางหนึ่งชื่อ นางนงพระจันทร์ ได้มาดูแลท้าวกชนก ทิ้งนี้เชื่อว่า ถ้าน้ำสัสมายชุมารตที่ลูกศร ก็จะทำให้ลูกศรหลุดทันที

ภาพ 2 เขาสมอคอน หนึ่งในเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ของจังหวัดลพบุรี
ที่มา https://www.facebook.com/photo/?fbid=846990664210893&set=pcb.846991017544191&locale=th_TH

3)ตำนานเขาสมอคอน มีเรื่องเล่าที่แตกต่างกันไป 2 เรื่อง เรื่องแรกเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งพระรามกริ้วทศกัณฐ์มาก จึงขว้างจักรออกไปหมายสังหารทศกัณฐ์ แต่จักรนั้นกลับไปเฉี่ยวเอา ยอดเขาลูกหนึ่งหักกระเด็น ซึ่งเขาลูกนั้นคือเขาช่องลพในปัจจุบัน ส่วนยอดเขาที่หักกระเด็นไปนั้น กลายเป็นเขาสมอคอนในเวลาต่อมา ส่วนเรื่องที่สองเล่ากันว่า เมื่อครั้งพระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ หนุมานต้องรับหาตัวยาสังกรณีตรีชาที่เขาสรรพยา เพื่อนำไปรักษาพระลักษมณ์ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น แต่หนุมานมองไม่เห็นต้นยาเพราะยังมีดอยู่ หนุมานจึงได้คอนเอาเขาสรรพยามาทั้งลูก ครั้นเหาะผ่านมาทางเมืองลพบุรีที่กำลังเกิดไฟไหม้ ทำให้หนุมานมองเห็นต้นยา หนุมานจึงถอนต้นยาออกมา แล้วทิ้งภูเขาที่คอนมานั้นลงไปกลางทุ่งทะเลเพลิง ภูเขาที่ถูกทิ้งลงมานั้น จึงถูกไฟเผาจนกลายเป็นหินสีขาว และได้ชื่อว่าเขาสมอคอน

2. พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์

รามเกียรติ์ในระยะพัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ น่าจะเริ่มที่สมัยสุโขทัย ตามที่กล่าวไปแล้วว่า ด้วยความนิยมวรรณคดีชาดกของคนสุโขทัย ทำให้เรื่องเล่าเรื่องรามเกียรติ์พัฒนาเป็นเรื่องพรหมจักรของภาคเหนือ และเรื่องพระลักพระลามของภาคอีสาน สำหรับทางกรุงศรีอยุธยาพบว่า ระยะเวลาที่เรื่องเล่าเรื่องรามเกียรติ์พัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น

อยู่ในช่วงของกรุงศรีอยุธยาตอนกลางถึงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ทั้งนี้พัฒนาการของเรื่องรามเกียรติ์ในระยะนี้ จะเห็นได้ว่า เปลี่ยนแปลงจากเรื่องเล่ามาเป็นวรรณคดีที่มีโครงเรื่อง มีการดำเนินเรื่อง ทั้งยังแสดงให้เห็นอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร โดยอยู่ในรูปแบบของวรรณกรรมนิราศ และวรรณกรรมบทละคร ดังนี้

1) **วรรณกรรมนิราศ** ประมาณรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีกวีนำเค้าโครงของเรื่องรามเกียรติ์ มาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ในรูปแบบของนิราศ มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า **ราชาพิลาปคำฉันท์** หรือ **นิราศษีดา** ดำเนินความตั้งแต่ตอนที่มารีศรีรับคำสั่งจากทศกัณฐ์ให้แปลงกายเป็นกวางทองไปหลอกกล่อนางสีดา ฝ่ายนางสีดาเห็นกวางทองก็อยากได้ จึงรีบเร่งให้พระรามไปจับ พระรามจึงออกตามกวางทอง และได้แปลงศรจนกวางทองบาดเจ็บ จากนั้นกวางทอง จึงแกล้งร้องเป็นเสียงพระรามเพื่อให้พระลักษมณ์ออกมาช่วย ครั้นพระลักษมณ์ออกมาแล้ว ทศกัณฐ์จึงเข้ามาลักพาตัวนางสีดาไป เมื่อพระรามกลับมาไม่พบนางสีดา จึงออกติดตามพร้อมกับคร่ำครวญถึงนางสีดาไปตลอดทาง ทั้งยังรำพึงถึงวันที่จะได้กลับมาพบกันอีกครั้ง การคร่ำครวญของพระรามส่งผลให้ธรรมชาติในบริเวณนั้น เกิดความรู้สึกสลดใจรวมไปกับพระองค์

2) **วรรณกรรมบทละคร** เรื่องรามเกียรติ์อยู่ในรูปแบบของวรรณกรรมนิราศ มาได้ระยะหนึ่ง จึงพัฒนาเป็นวรรณกรรมบทละคร โดยมีชื่อเรียกที่ต่างกัน ได้แก่ รามเกียรติ์คำฉันท์ รามเกียรติ์บทพากย์ และรามเกียรติ์บทละคร

ก. **รามเกียรติ์คำฉันท์** สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นสำหรับเล่นโขน และแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะในรัชกาลนี้ปรากฏหลักฐานจากจดหมายเหตุ ลาลูแบร์ว่ามีการเล่นโขน ดังความว่า โขนนั้นเป็นการร่ายรำเข้า ๆ ออก ๆ หลายคำรบตามจังหวะซอ และเครื่องดนตรีอย่างอื่น ผู้แสดงนั้นสวมหน้ากาก (หัวโขน) และถืออาวุธ แสดงบทบาทไปมาในทางสู้รบกันมากกว่าจะเป็นการร่ายรำ และมาตราว่าการแสดงส่วนใหญ่จะหนักไปในทางโลดเต้นแผ่นผืนโจนทะยาน และวางท่าอย่างเกินสมควรแล้ว นาน ๆ ก็หยุดเจรจาออกมาสักรำสองคำ หน้ากาก (หัวโขน) ส่วนใหญ่นั้นน่าเกลียด เป็นหน้าสัตว์ที่มีรูปพรรณวิตรลาร (ลิง) หรือไม่ก็เป็นหน้าปิศาจ (ยักษ์) (ลาลูแบร์, 2565, น. 157)

ต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์คำฉันท์ในอดีตคงมีอยู่ แต่ปัจจุบันสูญหายไปเหลือไว้เฉพาะส่วนที่พระโหราธิบดีได้นำมาเป็นตัวอย่างสำหรับแต่งฉันทในแบบเรียนจินตามณี 4 ตอน ได้แก่ 1) พระอินทร์ให้พระมาตลีนำราชรถมาถวายพระราม 2) พระราม พระลักษมณ์ออกตามหานางสีดาหลังจากถูกทศกัณฐ์ลักพาตัว 3) ศักอินทรชิต และ 4) พิเภกครวญถึงทศกัณฐ์

ข. รามเกียรติ์บทพากย์ แต่งขึ้นเพื่อใช้เล่นหนัง เมื่อพิจารณาจากสำนวนภาษาแล้วปรากฏว่า ไม่เก่าเท่าสำนวนภาษาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นสำนวนภาษาในสมัยอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้เนื้อความบางตอนได้แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องเวทย์มนตร์คาถา อันเป็นความนิยมของคนสมัยอยุธยาตอนปลาย นักวิชาการจึงเสนอความคิดเห็นว่า อาจแต่งขึ้นในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โดยรามเกียรติ์บทพากย์สมัยอยุธยาแบ่งออกเป็น 4 ชุด ได้แก่

1) **บทพากย์สั้น** มี 10 ตอน ได้แก่ พากย์กระบวนพระรามลงสวณ พากย์กระบวนทัพมังกรกัณฐ์ พากย์กระบวนมังกรกัณฐ์ยกไปขัดตาทัพ พากย์ศึกมังกรกัณฐ์ พากย์ทศกัณฐ์บอกข่าวมังกรกัณฐ์ล้ม พากย์พิธีพรหมาสตร์ พากย์สืตามาสนามรบ พากย์รถพระพากย์รถยักษ์ พากย์กระบวนทัพม้าวิรุณจำบัง

2) **บทพากย์ยาว** มี 8 ตอน เนื้อความต่อเนื่องกัน คือ สีดาทายพระรามได้เมืองขีดขิน หนุมานถวายเป็นพาน หนุมานเฝ้าลงกา พระรามประชุมพล พระรามประชิดกรุงลงกา ศึกโมยราพ ศึกกุมภกรรณ

3) **บทพากย์สามตระเบ็กหน้าพระ 4 สำนวน** สำนวนที่ 1 เป็นบทบวงสรวงเทวดาและไหว้ครุหน้ สำนวนที่ 2 เป็นบทบวงสรวงเทวดา สำนวนที่ 3 เป็นบทบวงสรวงเทวดาและไหว้ครุหน้ สำนวนที่ 4 เป็นบทบวงสรวงเทวดาและไหว้ครุหน้

4) **บทพากย์ทศกัณฐ์ลงสวณ** ไม่ทราบนามผู้แต่ง

ค. รามเกียรติ์บทละคร แต่งขึ้นสำหรับการแสดงละครใน ดำเนินความตั้งแต่พระรามประชุมพลไปจนถึงองค์สื่อสาร

แม้ว่าเรื่องรามเกียรติ์จะพัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์แล้วก็ตาม แต่กวีในสมัยอยุธยา ยังคงนำเรื่องเล่าเรื่องรามเกียรติ์ไปกล่าวถึงในวรรณคดีที่ตนแต่ง ดังนี้

1) **สมุทรโฆษคำฉันท์** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนกลาง รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความตอนหนึ่งกล่าวเปรียบเทียบการต่อสู้ของพิทยธรรณบุตรกับพิทยธรรณามิขุขว้า คล้ายกับการต่อสู้ของพาลีและสุครีพ ความว่า *ฉิบนั้นฤคือพาลี สุครีพกระบี่ บุราณสองประดิดุท* (กรมศิลปากร, 2545ก, น. 223)

2) **กาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ** วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนกลาง รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระรามว่า *กล่าวจริงยิ่งปานกษัตริ์ ธรรมฐัตริ์ชาติโย ลู่ละพระรามไป ป่าไกลฉิบลิบลิบ* (กรมศิลปากร, 2545ก, น. 677)

3) **โคลงนิราศนครสวรรค์** แต่งโดยพระศรีมโหสถ สมัยอยุธยาตอนกลางรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระนารายณ์อวตารว่า *คือนารายณราถฤทธิ์เรืองเดช เสด็จดำเนินมาแผ้ว เป่าผู้อาธรรม* (กรมศิลปากร, 2545ก, น. 809)

4) **ไตรภูมิฉบับอยุธยา** ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ความตอนหนึ่งกล่าวถึงกำเนิดของพงศősุรในรามเกียรติ์ แต่มีความแตกต่างไปจากรามเกียรติ์ที่รับรู้กัน เช่น กล่าววาทศกัณฐ์มีพี่สาวคนโตชื่อนางศรีโยไท นางศรีโยไทมีสามีชื่อศุภขสารเทพาสุร มีธิดานางหนึ่งนามว่ากากนาสูร นางกากนาสูร มีโอรสผู้หนึ่งชื่อมาริศ ดังความว่า *ถัดนั้นเกิดพิไชยพิศณุกรรมเทพสุรผัวนางกีกษา นางกีกษาเกิดลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อศรีโยไทย พี่เอื้อยทศกัณฐ์ ผัวศรีโยไทยชื่อศุภขสารเทพาสุร ศรีโยไทยเกิดลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อกากนาสูร กากนาสูรเกิดลูกชายผู้หนึ่งชื่อมาริศ* (กรมศิลปากร, 2554, น. 70-71)

5) **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร สมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *ไตรตายุคพระรามาจากสืตอาวโถมสมร พระผลาญยักษ์มารมรณ์ ได้สืตอาวองค์คีน* (กรมศิลปากร, 2545ข, น. 295)

6) **ปฐมนิพนธ์คำฉันท์** แต่งโดยพระมหานาควัดท่าทราย สมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *เริ่มเรื่องไมยราพฤทธิรงค์สะกดอัมมองค์ นเรศดลบาตาล* (กรมศิลปากร, 2545ข, น. 336)

7) **โคลงนิราศพระพุทบาท** แต่งโดยพระมหานาควัดท่าทราย สมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *สามเล่มราเมศไ้สังหรณ์ แม็กัทรังสามศร เปียบท้าว ทานผลาญอสูรมรณ์ ลาญชีพ เจ้าก็ผลาญชายอกร้าวมอดม้วย ดูเสมอ* (กรมศิลปากร, 2545ข, น. 368)

8) **บทละครเรื่องนางมโนห์รา** แต่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *แทงต้อง เมื่อพระฤๅษีแกไถนา พบนางสืตาคุคค้อยู่ในผอบทอง ต้องผนต้องฟ้าหน้าตาก็ราศรัหมอง คุดค้อยู่ในผอบทอง ฤๅษีเธอพามาเลี้ยงไว้* (กรมศิลปากร, 2545ข, น. 452)

9) **บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง** แต่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า *ทำดังหนุมานกับสืตาค โจนเกล้าเกศาทำร้องไห้ ปดว่าพระรามบรรลัษ นางสืตาคหลงไหลไม่รู้กล* (กรมศิลปากร, 2545ข, น. 487)

3. พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายนอกเหนือจากการแสดง

พัฒนาการของรามเกียรติ์ในระยะนี้ เริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มาจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้ว่าการแต่งรามเกียรติ์ในระยะนี้ กวีจะสอดแทรกจุดมุ่งหมาย อย่างใดอย่างหนึ่งที้นอกเหนือจากการแสดงลงไป ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงนำ เรื่องรามเกียรติ์ มาพระราชทานเป็นวรรณกรรมคำสอน 2 เรื่อง ได้แก่

1) **โคลงทศรถสอนพระราม** กล่าวถึงท้าวทศรถให้โอวาทพระรามเกี่ยวกับ หลักการปกครองประชาชน ตลอดจนจริยธรรมของผู้ครองเมือง

2) **โคลงพาสีสอนน้อง** กล่าวถึงพาสีก่อนสิ้นใจเกิดความสำนึกผิด จึงเรียกสุครีพ และองค์มาสั่งสอน เพื่อให้รู้จักแนวทางปฏิบัติในการเป็นข้ารับใช้ของพระราม

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจะเห็นได้ว่า มีเหตุการณ์วุ่นวายเกิดขึ้นมากมาย เช่น หลังจากการสิ้นพระชนม์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร บรรดาพระราชโอรสต่างคิดชิงราชสมบัติ แม้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจะแต่งตั้งเจ้าฟ้าอุทุมพรขึ้นเป็นรัชทายาทแล้ว แต่เหตุการณ์วุ่นวายก็ยังไม่สงบ เพราะบรรดาพระราชโอรสยังคิดชิงราชสมบัติไม่รู้จักสิ้น จากความวุ่นวายดังกล่าว ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นมูลเหตุที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงพระราชทานโคลงพาสีสอนน้อง เพื่ออบรมสั่งสอนพระราชโอรสให้รู้จักการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ ดังที่ทรงสั่งสอนว่า ให้เอาใจใส่เข้าเฝ้าปฏิบัติราชการ อย่าเอาแต่สนุกไปวัน ๆ หรือเห็นแก่การพักผ่อนหลับนอน ดังความว่า

เฝ้าแทนแสนแสนหัดด้วย	ใจจง
ธิบดินทร์ปิ่นรวงศ์	กายเกล้า
อย่าคิดจะนิทรปลง	ยาวยี่ด
ว่าสนุกสุขเกษมเช้า	คำคู่ยตะกุนนอน

(ทวน วิริยาภรณ์, 2507ข, น. 7)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงสั่งสอนบรรดาพระราชโอรสองค์อื่น ๆ แล้ว ก็ทรงสั่งสอนเจ้าฟ้าอุทุมพรในฐานะรัชทายาท ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อไป ให้รู้จักแนวทางในการเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดี เช่น ทรงสั่งสอนให้รักษาราชฎและพิทักษ์รักษาบ้านเมืองให้สงบสุข รื่นรมย์ดังเมืองสวรรค์ ถือก้อนในสัจจะและถือก้อนในธรรม ความว่า

เจ้าจักรพรรดิราชผู้เลี้ยง
ให้สุขศรีประดิษ
เสมอบุรินทร์อันทรุดม
อาสัจธรรมถนให้

บุริรมย์
ชอบใช้
พรหมเมศ
เทียบแท้ประมุขมว

(ทวน วิริยาภรณ์, 2507ก, น. 3)

ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์เพื่อใช้แสดงละครใน ซึ่งแต่เดิมรับรู้กันว่าทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพียง 4 ตอน คือ 1) พระมงกุฎประลองศร 2) หนุมานเกี่ยวนางวานรินทร์ 3) ท้าวมาลีวราชว่าความ 4) ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด ต่อมามีการค้นพบต้นฉบับรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกตอนหนึ่งที่ประเทศเยอรมนี คือ ตอนศึกท้าวสัทธาสุรและวิรุญจำบัง (เรไร ไพรวรรณ, 2559, คำนิยามและบุญเตือน ศรีวรพจน์, 2562, น. 36) ดังนั้นรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเรียงลำดับตอนได้ใหม่ ดังนี้ 1) ศึกสัทธาสุรและวิรุญจำบัง 2) หนุมานเกี่ยวนางวานรินทร์ 3) ท้าวมาลีวราชว่าความ 4) ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด 5) พระมงกุฎประลองศร

มูลเหตุที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเลือกรามเกียรติ์ทั้ง 5 ตอน มาทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครนั้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2566, น. 18-19) ที่กล่าวว่า มีข้อคิดที่เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง เช่น ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ แสดงข้อคิดเกี่ยวกับการตัดสินคดีอย่างยุติธรรมของผู้เป็นผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด นางมณโฑแสดงความเห็นให้ทศกัณฐ์ฆ่าพิเภกเพราะเป็นไส้ศึก อันแสดงให้เห็นว่าคนทรยศต่อประเทศชาติไม่ควรปล่อยไว้แม้เป็นพี่น้อง ตอนพระมงกุฎประลองศร ความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระรามเนรเทศนางสีดาเพราะเข้าใจผิด จึงเป็นข้อเตือนสติสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองว่า ก่อนจะตัดสินใจทำอะไร ต้องใช้สติพิจารณาอย่างรอบคอบ สำหรับตอนอื่น ๆ นั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่าได้แสดงข้อคิดเกี่ยวกับบ้านเมืองเช่นกัน กล่าวคือ ตอนศึกสัทธาสุรและวิรุญจำบัง ได้แสดงให้เห็นข้อดีของการมีพวกพ้อง ไม่แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า ตอนหนุมานเกี่ยวนางวานรินทร์ ได้แสดงให้เห็นโทษของข้าราชการที่ไม่เอาใจใส่ต่อหน้าที่

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รามเกียรติ์ได้รับการรังสรรค์จากนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ร่วมประชุมกันแต่งขึ้น จนเป็นฉบับที่มีความสมบูรณ์ที่สุด โดยมีความยาวถึง 116 เล่มสมุดไทย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็จะเห็นได้ว่า มีการสอดแทรกจุดมุ่งหมายที่นอกเหนือจากการแสดงหลายประการ ดังนี้

1) จุดมุ่งหมายด้านการเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงชี้แจงว่า พระองค์เป็นผู้ระงับเหตุจลาจลที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี ความตอนนี้เห็นได้จากตอนหิรัญตย์กษม้วนแผ่นดิน ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่เหล่าเทวดา พระนารายณ์จึงแปลงกายเป็นสุกรเผือกมาปราบหิรัญตย์กษม ดังความว่า

มาจะกล่าววบทไป
ห้าวหาญชาญณรงค์ฤทธา

.....
อหังการอิมเอบำเรบใจ
สำแดงแผลงฤทธิ์อีกยัก

ถึงหิรัญตย์กษมแล้วกล้า
ปรากฏเลื่องชื่อลือชจร

.....
จะผลาญให้บรรลัยทั้งไตรจักร
ขุนยักษ์ไล่ม้วนแผ่นดิน

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2558, น. 63)

เมื่อพระอิศวรทราบเหตุจลาจลที่เกิดขึ้นโดยหิรัญตย์กษมจากเหล่าเทวดาแล้ว จึงมีรับสั่งให้พระนารายณ์ไปปราบหิรัญตย์กษม ฝ่ายพระนารายณ์จึงแปลงกายเป็นสุกรเผือกไปปราบ ดังความว่า

กลับกลายเป็นพญาสุกร
กายนั้นเผือกม่องดังสำลี

.....
ขวิดกัดทั่วตัวขุนมาร
เคียวขาดตัวขาดขาดใจ
เสร็จปางซึ่งล้างยักษ์ร้าย
ก็ขวิดกัดเอาพื้นปถพี

เขี้ยวเพชรงามอนจำรัสศรี
เข้าไล่ราวือสุรา

.....
ล้มลงไม่ทานกำลังได้
ด้วยฤทธิ์ไกรพระจักรี
องค์พระนารายณ์เรืองศรี
มาไว้ตามที่อยู่คักดา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2558, น. 63-64)

จากบทประพันธ์ข้างต้น หากพิจารณาความหมายเชิงสัญลักษณ์ก็อาจตีความได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เปรียบได้กับพระนารายณ์ที่ปราบยุคเข็ญ ทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นอีกครั้งในแผ่นดิน

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยังทรงชี้แจงอีกว่า พระราชวงศ์ของพระองค์สืบเชื้อสายมาจากพระนารายณ์ ทั้งยังเป็นเชื้อสายราชวงศ์จักรีที่บริสุทธิ์ เห็นได้จากตอนกำเนิดท้าวโนมาตันที่ประสูติจากพระอุทรของพระนารายณ์ ความว่า

บังเกิดเป็นปทุมเกสร
 ขึ้นในอุทรแล้วเบิกบาน
 อยู่ในห้องดวงโกเมศ
 จึงพระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์
 ครั้นถึงจึงตรงเข้าไปเฝ้า
 ถวายองค์เวยวราชกุมาร
 เมื่อนั้น
 ขึ้นชมโฉมณลยินดี
 ซึ่งหิรันตนั้นม้วยบรรลัย
 อันองค์กุมารฤทธิรอน
 เป็นต้นกษัตริย์อันประเสริฐ
 จะได้ดับเชื้อเย็นโลกา

อรชรรับแสงพระสุริย์ฉาน
 มีพระกุมารโฉมยง
 ดั่งพรหมเรื่องเดชครรไลหงส์
 อุ่มองค์กุมารนั้นเหาะมา
 พระเป็นเจ้าสามภพนาถา
 แล้วทูลความซึ่งข่าวสุรี
 พระสยามภูวนาถเรื่องศรี
 จึงมีวาจาอันสุนทร
 โลกได้เป็นสุขสโมสร
 กว้างพระลีลผู้คักดา
 ล้ำเลิศจรลงในแหล่งหล้า
 ในไตรตายุคครั้งนี้

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2558, น. 64)

2) จุดมุ่งหมายในการยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์ จุดมุ่งหมายนี้ข้าราชการ
 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้แสดงการยกย่องพระเกียรติเพื่อให้ปรากฏ
 เป็นที่รับรู้โดยทั่วกัน ดังความว่า

สมเด็จพระบรมธรรมฤกราชพระบาทธำรง ทรงพิภพลุ่มล่าง พ่าง
 พระนารายณ์ผายแผ่นพื้นลือมาออกกว้าง สร้างสรรค์สิ่งมิ่งเมือง เรืองรัตน
 รจิตร...ธก็เปลื้องปลากทรรพ์ด้วยง่าย แจกแจกแลกบุญเบื้อ เพื่อผลทำงาน
 บมิเหื่อง เบื้องพระไตรปิฎกเพ็ญชชนะบกพิปลาส เยียวจะชูพระศาสน
 จำเริญ ก็ให้ประชุมเชิญชินบุตร อุดมเรื่องรสธรรม พ่างอรหันต์เอาภาร
 ก็บริหารขานบวรณา สงฆนิศยาสัยเสนาสน์ วัดมหาธาตุเป็นเขตเชื่อน
 เจื่อนพระเจ้าอชาตศัตรู พระองค์เป็นศาสนูปถัมภก ยกสังคายนาย หมาย
 เป็นเบญจवार แล้วก็ให้ลงลานจารจบ ครบบริบวรณ...แล้วก็แปลงปลาง
 สร้างอาวาส ตระดาชด้วยสุวรรณรัตน์ สมญาวัดพระเชตุพน กลเขตุนาราม
 งามเจื่อนอินทร ตั้งแต่...ประกาศยศเอกอ้าง องค์บพิตรเจ้าช้าง เผือกผู้
 ครองเมือง

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2558, น. 59-60)

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นบทยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อชาติบ้านเมือง ได้แก่ ทรงแจกจ่ายพระราชทรัพย์เพื่อบำรุงเลี้ยงพสกนิกร โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎกแล้วจารลงในใบลานปิดทองทึบทั้งเล่ม ทั้งยังทรงให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ อีกด้วย ทั้งนี้ข้อความในสามวรรคสุดท้ายก็เป็นการยืนยันให้เห็นว่า เรื่องรามเกียรติ์มีจุดมุ่งหมายในการยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

แม้เรื่องรามเกียรติ์จะเข้าสู่พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายนอกเหนือจากการแสดงกวีจริง แต่กวีในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ยังคงนำเรื่องเล่าเรื่องรามเกียรติ์ไปกล่าวถึงในงานวรรณคดีของตน เช่น

1) **นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน** แต่งโดยพระยามหานุภาพ สมัยกรุงธนบุรี ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า ฟังแกล้งหลายปากมามากมาย ว่าเป็นศรนายารายณ์อวตาร เมื่อเสด็จออกดงไปทรงพรต ยังบรรพตศาลาลัยไพรสาณต์ ทรงแผลงศาสตรศรไปรอนราญพิฆาตมารซึ่งแปลงเป็นกวางมา (กรมศิลปากร, 2539, น. 372)

2) **โคลงนิราศนรินทร์** แต่งโดยนายนรินทรธิเบศร์ (อิน) ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ว่า ปางโฉมราเมศน์้าว ศรทรง แผลงราพณ์วายุชีพลง แหล่งหล้า เสรีจศีกส์ิดาคง คืบบาท พระนา คึกที่ทรงวงเวียนลู่ รบแพ้ฤทธอย (นรินทรธิเบศร์ (อิน), ม.ป.ป., น. 37)

3) **ลิลิตตะเลงพ่าย** พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อความตอนหนึ่งกล่าวเปรียบเทียบสมเด็จพระนเรศวรกับพระราม ความว่า บุญเจ้าจอมภพพื้น แผ่นสยาม แสงพระยคยีนขาม ขาดเกล้า พระฤทธิดังฤทธิรามรอนราพณ์ แลฤ รามูริราชแผ้ว แผกแพ้ ทุกราย (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2549, น. 13-14)

4) **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ผลงานของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) พ.ศ. 2534 ได้นำเรื่องลังกาสิบโท อันเป็นรามเกียรติ์ของไทลื้อมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ เป็นบทขับลำให้เจ้าจันทน์ ซึ่งเป็นตัวละครเอกฟัง ดังความว่า สิดาแก้วนางงามกับมัท แพรผ้าสักหมิ่นล้าน ร้ายราพณ์ลังกา ยักษ์บาบิไบ้ใจหนาหากหามาให้ มีทั้งแก้วเทไ้รัตนชาติพันแสง มีทั้งชาวซอนแดง แก้วหอมเพชรรู้ง ใจหากม่งแต่ฝ้าน้อย เจ้าหน่อรามา (มาลา คำจันทร์, 2555, น. 13)

4. พัฒนาการในระยวรรณกรรมการ์ตูนและภาพยนตร์แอนิเมชัน

เป็นพัฒนาการของวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ในปัจจุบัน โดยระยะนี้ เริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. 2544 โดยเฟน สตูดิโอ ได้เริ่มนำรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มาเขียนเป็นการ์ตูนในชื่อว่า รามเกียรติ์ฉบับรามาวตาร ลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือสาวดอกไม้กับนายกล้วยไข่ พิมพ์เป็นภาพขาว-ดำ โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2544 จนถึงเล่มที่ 134 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2548 รวมทั้งสิ้น 85 ตอน จำนวน 1,690 หน้า จากนั้นได้นำมารวมเล่มเป็นการ์ตูน 4 สี ทั้งเล่ม รวม 30 เล่ม (เฟน สตูดิโอ ครับ, 2559)

ภาพ 3 รามเกียรติ์ฉบับรามาวตาร โดย เฟน สตูดิโอ

ที่มา อัลบั้มของ เฟน สตูดิโอ ครับ https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1069378543125587.1073741879.472061329523981&type=3&_rdr

นอกจากนี้ยังมีสำนักพิมพ์อื่น ๆ ได้พิมพ์หนังสือการ์ตูนเรื่องรามเกียรติ์เป็นภาพสีสวยงาม ซึ่งดำเนินเนื้อความตามรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่น 1) รามเกียรติ์ (ฉบับการ์ตูน) จัดพิมพ์ครั้งล่าสุดโดยสำนักพิมพ์ N/A เมื่อ พ.ศ. 2563 2) รามเกียรติ์ปฐมบท สุ่มหาสงคราม อวสานทศกัณฐ์ เป็นหนังสือชุด มี 3 เล่ม จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ห้องเรียน Class Publishing เมื่อ พ.ศ. 2556

ภาพ 4 รามเกียรติ์ (ฉบับการ์ตูน)

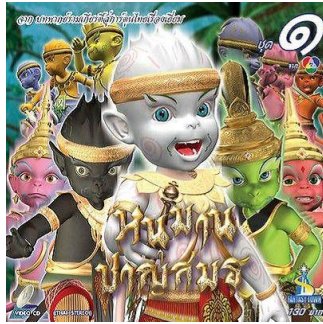
ที่มา <https://bookdosepath.com/book-detail/1557>

ภาพ 5 รามเกียรติ์ ปฐมบท สุ่มหาสงคราม อวสานทศกัณฐ์

ที่มา <https://shopee.co.th/ห้องเรียน-หนังสือ-รามเกียรติ์-%28แยกเล่ม%29-3-เล่มจบ-ร้อยแก้ว-ภาพสีทั้งเล่ม-หนังสือรางวัล-i.26031571.17812270104>

นอกจากหนังสือการ์ตูนแล้ว ยังมีการนำเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไปสร้างเป็นภาพยนตร์แอนิเมชัน เช่น 1) หนุมานชาญสมร สร้างโดยบริษัท สามเศียร จำกัด และบริษัท ดีต้า วิดีโอ โปรดักชั่น จำกัด ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ประมาณ พ.ศ. 2546 2) รามเกียรติ์มินิแอนิเมชัน สร้างโดยบริษัท วิจิตา แอนิเมชัน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ประมาณ พ.ศ. 2550 และเผยแพร่ผ่านช่อง YouTube และ We tv ในปัจจุบัน 3) ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ธรรมะแห่งพระราชา ฉายในงาน 12 สิงหาคม เคียงคู่เคียงราษฎร์ เนื่องในโอกาสครบ 60 ปี บรมราชาภิเษก และ 60 ปี ราชาภิเษกสมรส พ.ศ. 2553 โดยนำจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มาผลิตเป็นภาพยนตร์แอนิเมชัน

ภาพ 6 หนุมานชาลยุทธ

ที่มา <https://www.pinterest.com/pin/dvd--922745411134344932/>

ภาพ 7 รามเกียรติ์มินิแอนิเมชั่น

ที่มา https://www.facebook.com/photo/?fbid=266449679366311&set=a.266449652699647&locale=th_TH

ภาพ 8 รามเกียรติ์ตอนธรรมะแห่งพระราช

ที่มา <https://thematter.co/brandedcontent/ramavatar-01/81651>

นอกจากนี้ ละครโทรทัศน์แนวจักร ๆ วงศ์ ๆ ได้นำเค้าโครงเรื่องรามเกียรติ์ไปผลิตเป็นละครโทรทัศน์เรื่องเทพศิลป์ อินทรจักร โดย บริษัท สามเศียร จำกัด ฉายทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ออกอากาศในช่วงเดือนมีนาคม-กรกฎาคม พ.ศ. 2542 มีโครงเรื่องแบบเดียวกับเรื่องรามเกียรติ์ ดังตารางเปรียบเทียบ

ตาราง 1 โครงเรื่องแบบเดียวกับเรื่องรามเกียรติ์

โครงเรื่อง	เทพศิลป์ อินทรจักร	รามเกียรติ์
1. ตัวละครเอกคือเทวดา อวตารลงไปปราบยักษ์ พร้อมกับอาวุธวิเศษไป เกิดเป็นพระอนุชา	1. เทวดาได้รับบัญชาจาก พระอิศวรให้อวตารลงไป ปราบยักษ์พร้อมกับอาวุธ วิเศษ คือ จักรแก้ว ลงไปเกิด เป็นพระอนุชา โดยเทวดา เกิดเป็นพระเทพศิลป์ จักรแก้ว เกิดเป็นพระอินทรจักร	1. พระนารายณ์รับบัญชาจาก พระอิศวรให้อวตารลงไป ปราบยักษ์ พร้อมกับพระลักษมี พญานันตนาคราช และเทพ อาวุธ คือ ตรี ศทา จักร สังข์ โดยพระนารายณ์อวตารเป็น พระราม จักร อวตารเป็น พระพรต พญานันตนาคราช อวตารเป็นพระลักษมณ์ ศทา อวตารเป็นพระพรต พระลักษมณ์ อวตารเป็นนางสีดา
2. ตัวละครฝ่ายยักษ์ ถูกคำสาปของเทวดา ให้ตายด้วยฝีมือของ มนุษย์	2. ท้าวจตุรพักตร ถูกคำสาป ของพระอิศวรให้ตายด้วย ฝีมือมนุษย์	2. นนทก ถูกคำสาปของ พระนารายณ์ให้ไปเกิดเป็น ยักษ์สิบเศียรยี่สิบกร ส่วน พระองค์จะไปเกิดเป็นมนุษย์ มีสองมือไปปราบ
3. เทวดาจำนวนหนึ่ง ลงมาเกิดเป็นผู้ช่วยของ ตัวละครเอก	3. พระอิศวรมีบัญชาให้ เทวดาจำนวนหนึ่งอวตาร เป็นลิง เงาะป่า อีกา ครุฑ นาค หมี ช้าง มาช่วยพระเทพ ศิลป์ ปราบท้าวจตุรพักตร	3. พระอิศวรมีพระบัญชา ให้เทวดาอวตารเป็นพญาลิง 18 มงกุฎ มาช่วยพระราม ปราบทศกัณฐ์

ตาราง 1 โครงเรื่องแบบเดียวกับเรื่องรามเกียรติ์ (ต่อ)

โครงเรื่อง	เทพศิลป์ อินทรจักร	รามเกียรติ์
4. นางเอกถูกลักพาตัว	4. ท้าวจตุรพักตร์ ลักพาตัวเทพมณฑา	4. ทศกัณฐ์ ลักพาตัวนางสีดา
5. ฝ่ายยักษ์ถอดดวงใจ	5. ท้าวจตุรพักตร์ ถอดดวงใจฝากไว้ที่ผากไว้ที่นางกาลอัคคี	5. ทศกัณฐ์ ถอดดวงใจฝากไว้ที่พระฤๅษีโคบุตร
6. นางเอกลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์	6. เทพมณฑาลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์	6. นางสีดาลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์

ภาพ 9 เทพศิลป์ อินทรจักร

ที่มา <https://www.facebook.com/watch/?v=1483954235028356>

ในปัจจุบันยังมีการนำเค้าโครงของเรื่องรามเกียรติ์ ไปผลิตเป็นภาพยนตร์เรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง เช่น 1) 9 ศาตรา ของณัฐ ยศวัฒนานนท์ และศุภากร เจริญสุวรรณ 2) นักรบมนตรา : ตำนานแปดดวงจันทร์ ของ Riff Studio 3) นิยายวายเรื่องทศกัณฐ์จับพระรามทำเมีย ของ ฟิท แฮวกแนว 4) ผมถูกหนุมานจับทำเมีย ของ ฟิท แฮวกแนว เป็นต้น

ภาพ 10 นิยายวายเรื่องทศกัณฐ์จับพระรามทำเมีย
ที่มา <https://www.naiin.com/product/detail/593754>

นอกจากนี้ในวงการเพลงร่วมสมัย ยังได้นำตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นส่วนหนึ่งในการเล่าเรื่อง ซึ่งปรากฏในเพลงร่วมสมัยหลายเพลง ดังที่ อาทิตย์ ทรนัยธร (2563, น. 120-125) ได้รวบรวมไว้ เช่น

1) เพลงยืมใจทศกัณฐ์ ขับร้องโดยคัทลียา มารศรี มีเนื้อหาต่อว่าชายรูปงามคนหนึ่งแต่มีนิสัยเจ้าชู้ หวังเพียงเซยชมสตรีแล้วจากไป เพลงดังกล่าวได้เปรียบเทียบชายรูปงามว่าหน้าตาดีเหมือนพระราม พระลักษณ์ แต่มีนิสัยใจคอโหดร้ายเหมือนทศกัณฐ์ ดังนี้ *รูปร่างน่ารักดังพระลักษณ์พระรามในรามเกียรติ์ ดังภาพที่เขียน ดังเทียนที่ปั้น แต่ในหัวใจ นิสัยเป็นพราวนหญิงคืออาหาร จ้องผลาญทำลาย...สงสัยหัวใจ ปั่นไส้ไม่ทัน ยืมใจทศกัณฐ์ มาใส่ให้เธอใช้แทน*

2) เพลงมานะทศกัณฐ์ ขับร้องโดยเก่ง ธชย ประทุมวรรณ เล่าเรื่องทศกัณฐ์กำลังลุ่มหลงนางสีดา จึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้นางสีดาประทับใจ เนื้อความในเพลงเป็นคำคร่ำครวญของทศกัณฐ์ ดังนี้ *อันตัวเราเกิดมา ไม่เคยจะพบหญิงใดมาก่อน งามจนอรชร เหมือนบั้งอรคนนี้กรุงลงกาสะเทือนเมื่อเธอส่งยิ้มให้มา คนดีไอ้แม่ทราชมะเขย มา นะ เป็นแฟนฉันนะเธอมาทะเลอง นะ ลองดูสักครั้งมั้ยละ มา นะ คนมีรักแท้ ต้องมานะ พยายามให้ถึงจุดหมายได้เกิดเป็นชายทั้งที*

3) เพลงนางสีดา ขับร้องโดยวง อิมเพรสชั่นส์ เนื้อความกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของนางสีดา ศักขิ นางสีดา ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ลักษณะนิสัยของนางสีดาที่รักเดียวใจเดียว ซื่อสัตย์ต่อสามี ดังนี้ *องค์พระนารายณ์ทรงอวตารเกิดเป็นพระราม เพื่อปราบปรามพวกอสูรา องค์ลักษมีทรงอวตารเกิดเป็นธิดาของราชานครอสูร ครั้นแรกเกิดขึ้นมา เพล้งวาจาว่า*

ผลาญราพณ์ วงศ์ยักข์ต้องพินาศนำไปล่องลอยวารี ด้วยชนกฤชเฝ้ากัณธเทวธรณี ด้วยบุญ
พระลักษมี มีนามว่านางสีดา

สรุป

จากการศึกษาพัฒนาการของรามเกียรติ์ในประเทศไทย ทำให้พบข้อมูลที่น่าสนใจว่า
กว่าเรื่องรามเกียรติ์จะพัฒนาเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชนั้น รามเกียรติ์มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน และยังคงมีพัฒนาการอยู่จนถึง
ปัจจุบัน ทั้งนี้สามารถแบ่งช่วงเวลาของการพัฒนาได้ 4 ระยะ คือ

1) **พัฒนาการในระยะวรรณกรรมมุขปาฐะ** อยู่ในช่วงสมัยก่อนสุโขทัยถึงสมัยอยุธยา
ตอนต้น รามเกียรติ์ในระยะนี้ปรากฏเป็นภาพสลักปูนปั้นตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในประเทศไทย
เช่น เมืองโบราณศรีเทพ ปราสาทหินพิมาย และปรากฏในรูปของนิทานพื้นบ้าน เช่น นิทานเรื่อง
กำเนิดเมืองลพบุรี นิทานเรื่องเขาวงพระจันทร์ ตำนานเขาสมอคอน เป็นต้น

2) **พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์** เริ่มขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยพัฒนาจาก
วรรณคดีชาดกเป็นเรื่องราวพรหมจักรของภาคเหนือ และพระลักพระลามของภาคอีสาน ส่วนทาง
กรุงศรีอยุธยานั้น อยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ เมื่อรามเกียรติ์
อยู่ในรูปแบบของเรื่องเล่ามาได้ระยะหนึ่ง จึงพัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยเป็นเรื่อง
รามเกียรติ์ที่ปรากฏการดำเนินบทบาทของตัวละคร มีบทคร่ำครวญถึงคนรัก พรรณนาอารมณ์
ต่าง ๆ ของตัวละคร ซึ่งปรากฏในรูปแบบของวรรณกรรมนิราศ ต่อมาเรื่องรามเกียรติ์ได้พัฒนา
เป็นวรรณกรรมบทละครที่มีผู้แต่งขึ้นเพื่อใช้สำหรับพากย์หนัง พากย์โขน และแสดงละครใน

3) **พัฒนาการในระยะวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายนอกเหนือจากการแสดง**
อยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ โดยรามเกียรติ์ในระยะนี้นอกจากแต่งขึ้น
เพื่อใช้แสดงแล้ว กวียังได้แทรกจุดมุ่งหมายบางประการลงไป เพื่อสื่อสารเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
เช่น โคลงทศรถสอนพระราม มีการแทรกแนวทางในการปกครองบ้านเมืองให้กับรัชทายาท
ที่จะขึ้นครองราชย์ต่อไป โคลงพาลีสอนน้องที่สอนเชื่อพระวงศ์ให้รู้จักแนวทางในการปฏิบัติตน
ต่อพระมหากษัตริย์ รามเกียรติ์พระราชานิพนธ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้แทรกข้อคิด
ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมือง ส่วนรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้แทรกจุดมุ่งหมายทางด้านการเมือง และจุดมุ่งหมายของการ
ยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยข้าราชการบริพารที่ใกล้ชิด

4) พัฒนาการในระยะวรรณกรรมการ์ตูนและภาพยนตร์แอนิเมชัน เป็นพัฒนาการของวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ในยุคปัจจุบัน ที่พัฒนามาจากรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีการนำเค้าโครงเรื่องมาผลิต ดัดแปลง เป็นการ์ตูนหรือภาพยนตร์ในแนวต่าง ๆ เช่น แนวจักร ๆ วงศ์ ๆ แนวแอนิเมชัน ทั้งนี้ยังมีผู้นำเรื่องรามเกียรติ์ไปดัดแปลงให้เข้ากับค่านิยมของคนบางกลุ่ม กล่าวคือ ดัดแปลงเป็นนิยายวาย โดยกำหนดให้ทศกัณฐ์กับพระรามเป็นคู่พระนางกัน เป็นต้น นอกจากนี้ในบทเพลงร่วมสมัย ยังได้นำเค้าโครงของเรื่องรามเกียรติ์ไปเป็นส่วนหนึ่งในการเล่าเรื่อง ซึ่งช่วยเพิ่มอรรถรสให้บทเพลงมีความน่าสนใจมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2526). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2539). *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.
- _____. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ครุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2545ก). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ครุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2545ข). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ครุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2554). *ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2544). รามายณะในประเทศไทย. ใน *ภาษา-จารึก ฉบับที่ 7*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทวน วิริยาภรณ์ (บก.). (2507ก). *โคลงทศรถสอนพระราม*. ใน *ชุมนุมพระราชนิพนธ์และบท
ประพันธ์*. พระนคร: ป. พิศนาคะการพิมพ์.
- _____. (2507ข). *โคลงพาลีสอนน้อง*. ใน *ชุมนุมพระราชนิพนธ์และบทประพันธ์*. พระนคร:
ป. พิศนาคะการพิมพ์.
- นรินทร์ธิเบศร์ (อิน). (ม.ป.ป.). *นิราศนรินทร์*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- บุญเดือน ศรีวรพจน์. (2562). การตรวจสอบชำระบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี. ใน *วรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี: รวมบทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวาระ 250 ปีแห่งการสถาปนากรุงธนบุรี* (น.35-54). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2549). *ลิลิตตะเลงพ่าย*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

ประเสริฐ ณ นคร. (2547). *โคลงนิราศหริภุญชัย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. (2558). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์*

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

เฟน สตุติโอ ครับ. (2559). *รามาวตาร (รามเกียรติ์ ฉบับ การ์ตูน)*. สืบค้นจาก

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1069378543125587.1073741879.472061329523981&type=3&_rdr.

มาลา คำจันทร์. (2555). *เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน* (พิมพ์ครั้งที่ 16).

กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2566). *อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณกรรมไทย*

(พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เรไร ไพรวรรณ. (2559). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี*.

กรุงเทพฯ: บ้านสวนการพิมพ์.

ลาลูแบร์, เอ็ม. ดี. (2565). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม [The Kingdom of Siam Simon de La Loubère* (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 5). นนทบุรี:

ศรีปัญญา.

ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. (2553). *สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการ

เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (2533). *รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทย การปรับเปลี่ยนและการดำรง*

อยู่ในชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย. ใน นิทรรศการพิเศษ รามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป.

ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2564). *จารึกวัดสองคบ 1*. สืบค้นจาก [https://db.sac.](https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/25775)

[or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/25775](https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/25775).

หวน พินทุพันธ์. (2559). *ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

อนันต์ ชูโชติ, นาริรัตน์ ปรีชาพิชคุปต์ และธาดา สังข์ทอง. (2561). *นำชมอุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร*. กรุงเทพฯ: บางกอกอินแฮร์ส.

อาทิตย์ ดรุษย์ธร. (2563). รามเกียรติ์: จาการรณคดีสู่คีตกรรมร่วมสมัย. ใน *พลวัตวรรณคดี
พินิจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดิจิทัล copy 1.